TOPRAK MAHSULLERİ VERGİSİNİN ESASLARI VE SONUÇLARI: TOPRAK MAHSULLERİ VERGİSİ II. AŞAR MIYDI?

THE BASICS AND CONSEQUENCES OF THE TAX ON SOIL PRODUCTS: COULD THE TAX ON SOIL PRODUCTS BE CONSIDERED AS A REPLACEMENT FOR AŞAR?

Mehmet ERTAN
Düzce Üniversitesi Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, DÜZCE
(mehmetertan@duzce.edu.tr)

ÖZ

Türkiye'de, İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan tarımsal politikaların temel amacı kentlerin ve ordunun iaşesi olmuş ve bu amaçla yapılan uygulamalar nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin ekonomik yükünü arttırarak, yaşam standartlarını düşürmüştür. Bu makalede, 1943 ve 1946 yılları arasında uygulanan Toprak Mahsulleri Vergisi, II. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan tarım politikalarının doruk noktası olarak değerlendirildi. Savaş yıllarında Toprak Mahsulleri Vergisinin öncesinde uygulanan tarımsal politikalara değinildikten sonra verginin hangi gerekçelerle gündeme geldiği, içeriği, somut uygulanışı ve vergiye yönelik sosyal tepkiler ele alındı. Verginin ekonomik bölüşüm ilişkilerinde yarattığı değişiklikler ve siyasi sonuçları tartışmaya açıldı. Toprak Mahsulleri Vergisi, %10 oranında ayni olarak toplandığı için sıklıkla aşar vergisiyle karşılaştırılır ve II. Aşar olarak nitelendirilir. Bu makalede Toprak Mahsulleri Vergisi üzerine yapılacak değerlendirmede, söz konusu verginin, aşar vergisinden farklı olarak hiçbir aracıya gerek duymaksızın doğrudan toplanması ekseninde Toprak Mahsulleri Vergisinin özgünlüğüne ve öngördüğü devlet-yurttaş ilişkisine de değinildi.

Anahtar Sözcükler: Toprak Mahsulleri Vergisi, Aşar Vergisi, II. Dünya Savaşı Dönemi İaşe Politikaları

ABSTRACT

The agricultural policy of Turkey during the Second World War, which was based on the feeding of the army and the cities, created serious economic strains for the peasants. This article, which assessed the Tax on Soil Products (1943-1946) as the zenith of the Turkish agricultural policy during the Second World War, aimed to scrutinize the tax's content and implementation and social reactions against the taxation. Moreover, this article examined the roles of the Tax on Soil Products for economic redistribution policies and policy-making processes. Due to the fact that one-tenth of the agricultural product was collected as the Tax on Soil Products, it is generally compared with the aşar and denoted as "the second aşar." However, this article asserts that the collection of the Tax on Soil Products by the state officials without resorting to intermediary agents like tax farmers suggests a new kind of relationship between state and citizens that is radically different from the system of aşar.

Keywords: *Tax on Soil Products, Aşar, Subsistence Policies during the Second World War*

Gönderim Tarihi: *24.04.2018* ***Kabul Tarihi:*** *03.08.2018*

www.iibfdergi.ibu.edu.tr - http://dergipark.gov.tr/esad ISSN: 1306 - 2174

Giriş

Türkiye tarih yazımında, 1946 yılında Demokrat Parti'nin (DP) kurulması ve 1950'de iktidara gelmesinin ardında yatan dinamikler incelenirken, köylülüğün her kesiminin DP'ye verdiği destek üzerinde hassasiyetle durulur. DP'nin kurulmasında ve iktidara gelmesinde bir toplumsal sınıf olarak köylülüğün büyük bir payı olduğu özellikle belirtilir.[1] Bu bağlamda, köylülük tek parti yönetiminden neden ve ne zaman uzaklaştı soruları da tarihçilerin gündemini işgal eden konu başlıklarıdır. Şevket Pamuk, tek parti yönetimiyle köylülüğün geniş kesimleri arasındaki bağın kopmasının nedenlerini İkinci Dünya Savaşı döneminde uygulanan ekonomi politikalarında arar. Bu dönemde kentlerin ve ordunun iaşesini sağlama amacı taşıyan ekonomi politikaları, ekonominin yükünü küçük ve orta köylülüğün omuzlarına yüklemiştir (Pamuk, 1991: 107). Savaş politikalarından duyulan hoşnutsuzluk, ilerleyen yıllarda DP'ye yönelik yaygın desteğin temel motivasyonlarından biri olmuştur.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşına girmemiş, ama ülke güvenliğini koruyarak savaşın dışında kalma çabası Türkiye ekonomisine ağır bir yük bindirmiştir. Bu yükün ağırlık noktası silahaltına alınan askerlerdir. 18 milyonluk nüfusun 1 milyonu savaş yıllarında askere çağrılmıştır. Silahaltına nüfusun 750.000 kadarını ise köylüler teşkil etmektedir (Kafaoğlu, 2002: 74). Nüfusunun büyük çoğunluğunun kırsal alanlarda geleneksel emek gücüne dayalı tarımsal faaliyetler sürdürdüğünü düşünecek olursak, kırsal iş gücünde yaşanan daralma, tarımsal kapasitenin azalmasını da beraberinde getirmiştir. Savaş yıllarına ilişkin istatistikler de bu varsayımı doğrular niteliktedir. Savaş yıllarında tarımsal üretim 1942 yılı hariç sürekli düşmüş ve dönem sonunda tarımsal hasılada %7.1 oranında küçülme yaşanmıştır (Boratav, 2002: 86). Ekilebilir araziler savaşın başladığı 1939'dan savaşın bittiği 1945'e kadar %12 oranında azalmıştır. Bu niceliksel azalışı niteliksel bir verimlilik düşüşüyle beraber ele almak gerekir. Yine savaşın başlangıcından bitişine kadar geçen sürede buğday üretiminde hektar başına verim %46 düşmüştür (Pamuk, 1988: 99).

Bu tablo içinde köylülüğün iki yönlü bir baskılanmaya maruz kaldığını iddia edebilmek mümkündür. Silahaltına alınmayan ve tarımsal üretimi devam ettiren köylüler ilk elde tarımsal kapasitede yaşanan daralmayı telafi etmekle yükümlüdürler. Bir sonraki adımda ise tarımsal üretim sürecinin dışında yer alan kentlerin ve üretim sürecinin tamamen dışında kalan ordunun iaşesini sağlamakla yükümlüdürler. Bu koşullar altında, İkinci Dünya Savaşı esnasında, köylülük ile tek parti yönetimi arasındaki bağların kopmasına neden olan süreci, CHP iktidarının, savaş yıllarında ordunun ve kentlerin iaşesini sağlamak için uyguladığı politikalarda aramak gerekir. Bu politikalarda köylülüğe biçilen misyon, orduyu ve kentleri beslemek olmuş; bu amaçla uygulanan iaşe politikaları, köylülüğün geniş kesiminin hayat standartlarını düşürerek savaş sonrası dönemde CHP ile köylülük arasındaki ilişkiyi temellerinden sarsmıştır. Bu sarsıntının doruk noktasıysa Toprak Mahsulleri Vergisi olmuştur (Keyder ve Birtek, 2009: 321). Bu çalışmada da, İkinci Dünya Savaşı yıllarında tek parti yönetimiyle köylülük arasındaki gerilimli ilişkinin izleri, Toprak Mahsulleri Vergisi ekseninde değerlendirilecektir.

Bu amaçla çalışmanın ilk bölümünde, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulanmaya başladığı 1943 yılına kadar alınan iaşe önlemlerine kısaca değinilecektir. Bu önlemlerin yetersiz kaldığı noktada Toprak Mahsulleri Vergisinin nasıl gündeme geldiği, nasıl tatbik edildiği ve sosyo-ekonomik sonuçlarının ne olduğu tartışılacaktır. Toprak Mahsulleri Vergisini inceleyen az sayıda

1 Bu iddiayı içinde barındıran çalışmalara örnek olarak, bkz. Cem Eroğul, Demokrat Parti, İmge Yayınları, Ankara, 1998; Eric Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001 ve Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2007.

çalışma veya Vergiye değinen iktisat tarihi çalışmaları, ayni olarak ürün üzerinden %10 oranında toplanmasından hareketle, Toprak Mahsulleri Vergisi ile aşar vergisi arasında biçimsel bir benzerlik kurar ve Toprak Mahsulleri Vergisini, II. Aşar olarak nitelendirilir (Başar, 1946; Pamuk, 1988; Kayra, 2004). Bu makalenin son kısmında ise Toprak Mahsulleri Vergisinin, aşardan farklı olarak, araya hiç bir aracı koymadan doğrudan devlet tarafından toplanmasından hareketle neden II. Aşar olarak nitelendirilemeyeceğine dair teorik bir tartışma yürütülecektir. Toprak Mahsulleri Vergisinin aşardan farklarından hareketle, öngördüğü devlet ve yurttaş ilişkilerini mercek altına alınacaktır. Bu anlamda makale Toprak Mahsulleri Vergisinin somut uygulanması ve siyasi sonuçlarına ek olarak, Verginin, Türkiye vergi tarihi içindeki özgül konumuna da işaret etmeye çalışacaktır.

II. Dünya Savaşı Esnasında İaşe Sorununa Çözüm Arayışları

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de uygulanan tarım politikalarının ana amacı, asker sayısı bir milyonu aşan ordunun iaşesini sağlamaktı. Savaş döneminde hükümetin uygulayacağı tarım politikalarına koordinasyonunu Toprak Mahsuller Ofisi (TMO) sağlayacaktı. TMO, 24 Haziran 1938'de buğday piyasasını desteklemek amacıyla kurulmuştur. Zamanla arpa, çavdar, yulaf, mısır, patates, pirinç ve çeltik gibi tarımsal ürünler; fasulye, nohut, mercimek gibi bakliyatlar ve yağlı tohumlar da kurumun faaliyet alanı içine alınmıştır. Sayılan bu ürünlerin alımı, alınan ürünlerin muhafazası için gerekli ambar ve depoların inşası ve alımı yapılan hububatların nakliyesi TMO'nun sorumluluğu altındadır. Ofis, bu geleneksel görevlerinin dışında, savaş yılları tarım politikalarının koordinasyonunda, zorunlu alımlarda ve Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulanması esnasında da merkezi bir rol üstlenmiştir (Acun, 1947).

Savaş yıllarında köylülerin maddi sorumlulukları, ilk elde, ödemekle yükümlü oldukları vergilerden yola çıkarak tartışılabilir. Arazi Vergisi, Hayvan Vergisi ve Yol Vergisi köylülerin geleneksel olarak ödemekle yükümlü olduğu nakdi vergilerdi. Bu vergiler savaş yıllarından önce de toplanıyordu, ama miktarları savaş yıllarında yükseltilmişti. Nakdi vergilerin savaş yükümlülükleri içerisinde kırsal nüfusa getirdiği yük çok da ağır değildi (Önder, 1988: 126-127). İaşe politikaları açısından hükümetle köylülük arasındaki ilişkileri belirleyen temel unsur, hükümetin tatbik ettiği tarımsal ürüne el koyma uygulamaları olmuştu (Şener, 2004: 79).

Toprak Mahsulleri Vergisinin uygulanacağı 1943 yılına kadar tek parti hükümetinin uyguladığı tarımsal ürüne el koyma araçları, zorunlu alım ve %25 kuralıdır. 1939–1941 yılları arasındaki dönem, stoklarda biriken hububatın tüketilmesiyle geçiştirebilmişti. 1941 yılından itibaren stokların erimesiyle beraber hükümet yeni bir uygulama başlatmaya karar verdi. Buna göre köylüler, geçimlik, tohumluk ve hayvan yemi için gerekli pay ayrıldıktan sonra, elde kalan ürünlerinin tamamını, daha önce belirlenmiş fiyatlar doğrultusunda, Toprak Mahsulleri Ofisine satacaktı. Bu fiyatlar 1941 yılı koşullarında piyasa fiyatlarının biraz aşağısındaydı, ama 1942 yılında artan enflasyonun da etkisiyle piyasa fiyatları ile devletin belirlediği fiyatlar arasındaki makas giderek açıldı. 1942 yılının yaz aylarında piyasa fiyatları 50 kuruş civarında seyrederken, devlet buğday ürünlerinin kilosunu 20 kuruştan satın almayı planlamaktaydı. Devletin ürünlere düşük fiyatlarla el koymak istemesi hem köylülerin ürünlerini devlete teslim etmekten kaçınmasına hem de üretimden caymasına neden oldu (Pamuk, 1988: 102).

Şükrü Saraçoğlu başbakanlığındaki hükümet, 1942 yılı Ağustos ayından itibaren, zorunlu alım politikasında bir değişikliğe giderek %25 uygulamasına geçti. Bu uygulamaya göre her üretici 50 tona kadar olan hububat üretiminin %25'ni, 50–100 ton arasında olan buğday üretiminin %35'ni, 100 tonun üzerindeki buğday üretimininse %50'sini saptanan sabit fiyatlar üzerinden

devlete teslim edecekti. Üretici, ürününün geri kalan kısmını ise piyasa fiyatları doğrultusunda satabilecekti. Devlet, bu uygulamayla üreticilerin, piyasa fiyatlarından yararlanmasını sağlayarak üretimi teşvik etmeyi amaçlamıştı, ama %25 uygulamasının iktisadi ve sosyal sonuçları, amaçlanandan farklı oldu. Sosyal açıdan %25 uygulaması köylülük içinde sınıfsal ayrışmayı daha da derinleştirdi. Bu uygulamayla beraber, köylüye geçimlik, tohumluk ve hayvan yemi için gerekli payın ayrılmasından vazgeçildi. Dolayısıyla mevcut üründen bu payların da ayrılmasından sonra, küçük köylünün elinde kalan ürününün neredeyse tamamı %25'lik zorunlu alıma gidiyor; bir başka ifadeyle küçük köylü elinde kalan ürünle piyasa fiyatlarından yararlanamıyordu. Piyasanın serbestleşmesiyle artan ürün fiyatlarının getirdiği karlılıktan yararlananlar, geçimlik ve tohumluk payını ayırıp, devlete zorunlu satımını da yaptıktan sonra hala elinde tarımsal ürünü kalan büyük çiftçiler oldu. %25 uygulaması sosyal açıdan köylülük arasındaki sınıfsal uçurumları daha da derinleştirdi (Pamuk, 1988: 104-106). Ekonomik anlamda %25 uygulaması fiyatların artmasına neden oldu. 1943'te serbest piyasada 100 kuruş olan buğday TMO tarafından 19.5 kuruştan satın alınmak isteniyordu ve bu fiyat uçurumu da karaborsayı tetikliyordu (Şener, 2004: 84). Sonuç olarak, Saraçoğlu'nun tabiriyle, %25 uygulamasıyla toplanan hububat ordunun ve kentlerin iaşesini sağlamaktan uzak kaldı (Resmi Gazete, 16.06.1943).

Zorunlu alımlar ve %25 uygulaması ordunun ve kentlerin iaşesi sorununa çözüm bulamamıştı. Bu durumda hükümetin attığı adım, %25 uygulamasıyla beraber belli başlı tüm ürünlere konulacak olan yeni bir ayni vergi uygulamasına gitmek oldu: Toprak Mahsulleri Vergisi.

Toprak Mahsulleri Vergisi: Kapsamı, Uygulanışı ve Sosyal Tepkiler

4 Haziran 1943'te kabul edilerek yasalaşan Toprak Mahsulleri Vergisi, devletin uygulamakta olduğu zorunlu alım uygulamalarının en kurumsal halkası olarak değerlendirilebilir. Vergi bir boyutuyla 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisinin bir uzantısı niteliğindeydi. Savaş ekonomisinin yükünü kırsal bölgelere doğru genişletme amacı taşıyordu. Dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu da savaş zamanında alınan tedbirlerin bütçeye 400 milyonluk bir yük getirdiğini belirtiyor ve Varlık Vergisinden elde edilen gelirle 250 milyonluk açığın kapatıldığını belirtiyordu. Saraçoğlu, Toprak Mahsulleri Vergisinin amacınınsa hem 150 milyonluk bütçe açığını kapatmak, hem de düşük gelirli vatandaşlara yapılacak sosyal yardım harcamaları için fon sağlamak olduğunu belirtmekteydi (TBMM Zabıt Ceridesi, 1943: 14). Saraçoğlu, savaş yükünü ağırlıklı olarak kentli sınıfların sırtlandığını ima ediyor ve Toprak Mahsulleri Vergisiyle köylülerin de fedakarlık yapması gerektiğini belirtiyordu. Zorunlu alımların ekonomik sonuçlarını hesaplamak somut bir vergi uygulamasına göre daha zor olduğu için, Saraçoğlu %25 uygulamasının köylülüğe yüklediği külfeti azımsamaktaydı. Ama Saraçoğlu'nun ifadesinden çıkarılabilecek bir diğer sonuç da Toprak Mahsulleri Vergisiyle köylülüğün üzerindeki ekonomik yükün artacağı gerçeğiydi.

Vergi kanunun kabul edildiği meclis toplantısında yapılan tartışmalarda, Toprak Mahsulleri Vergisinin gerekliliğine ilişkin bir uzlaşma olduğunu görebilmek mümkündür. Sadece İzmir milletvekili olan Halil Menteşe yeni bir vergiyle masrafları karşılamaya gitmek yerine, harcamaların temel nedeni olan ordunun asker sayısının azaltılmasını teklif edecek, ama önerisi tartışmaya bile açılmayacaktır. İlerleyen yıllarda DP'yi kuracak muhalefetin başını çekecek isimlerden olan Emin Sazak ve Refik Koraltan gibi milletvekilleri de vergiyi savunan konuşmalar yapmış, ancak bunun geçici bir uygulama olması gerektiğinin altını ısrarla çizmişlerdir. Sonuç olarak kanun tasarısı muhalif oylara rağmen TBMM Genel Kurulunda kabul edilerek yasalaşmıştır. (TBMM Zabıt Ceridesi, 1943: 16-19).

Toprak Mahsulleri Vergisi'nin pratikte nasıl toplanacağı ise Resmi Gazetede yayınlanan Vergi Kanunu ile düzenlenmiştir. Vergi, mahsulün elde edildiği kazanın gelir dairesince tarh edilmekteydi. Verginin matrahını, şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde ise ihtiyar heyeti tutmakta; yetkililer, Maliye Bakanlığınca belirtilen mıntıkalarda mükelleflerin beyanına dayanarak mahsul miktarı hakkındaki bilgiyi matbu hazırlık cetvellerine kaydetmekteydiler. Belediyeler veya ihtiyar heyeti kayıt işlemini belirtilen sürede tamamladıktan sonra, hazırlık cetvellerini bir hafta içinde bağlı bulundukları gelir dairesine teslim etmekteydi.

Vergiye tabi olacak mahsul miktarları, mısır ve çeltik için, daha sonrasında kontrole tabi tutulmak şartıyla, beyan ile belirlenmekte, diğer hububatlar için ölçümle yapılmaktaydı. Tespitin ölçümle yapıldığı durumlarda, ölçme kolları mahsulleri harman yerinde ölçerek tespit ederlerdi. Ölçme kolları vilayetlerde vali, kazalarda ise kaymakam tarafından tayin edilen bir ölçme memuru ile şehir ve kasabalarda belediyelerin mahalle işlerine tevzi edilen memurlarından oluşurdu. Köylerdeyse muhtarlar veya ihtiyar heyetinin bir üyesinden meydana gelirdi. Miktarları beyan ile tespit edilenlerde ise, tahmin kolları mahsulün miktarını tahmin etmek suretiyle mükellefin beyanını kontrol ederdi. Tahmin kolları, şehir ve kasabalarda yine vali veya kaymakam tarafından atanan bir memur ve belediyelerin mahalle işlerine tevzi edilen memurlarından oluşurdu. Ölçme kollarına ek olarak, tahmin kollarında ziraat odaları veya yoksa belediye encümeni tarafından atanan bir ziraat erbabı da bulunmaktaydı. Köylerdeyse tahmin kolları, aynen ölçme kollarında olduğu gibi, muhtarlar veya ihtiyar heyetinin bir üyesinden meydana gelirdi. Ölçme ve tahmin neticeleri sonucunda tespit edilen rakam bir ihbarname ile mükellefe tebliğ edilirdi.

Verginin oranı ise tespit edilen mahsul miktarı üzerinden, Milli Koruma Kanuna tabi olan mallarda %8, diğer ürünlerde ise %12 idi. Bu bağlamda vergisi ayni olarak toplanan ve %8 oranında vergiye tabii olan ürünler: hububat grubundan arpa, buğday, çavdar, akdarı, mısır, yulaf, çeltik; baklagiller grubundan bakla, bezelye, börülce, mercimek, fasulye, nohut ve diğer mahsuller grubuna giren antepfıstığı, fındık, kuru üzüm, kuru incir, pamuk ve zeytindi. Vergi ölçüm usulüyle yapıldığı yerlerde ölçümün ertesi günü, tahminle yapıldığı yerlerde ise önceden belirtilen tarihte tahsil olurdu. Tahsil edilecek vergiyi harman yerlerinde toplamak ise mükellefin yükümlüğüydü. Vergi Kanununda olası usulsüzlüklere ilişkin yaptırımlar da düzenlenmişti. Buna göre, malumatı eksik beyan edenlere %20, ürün kaçıranlara %50, zamanında teslim etmeyenlereyse %25 oranlarında ceza öngörülmekteydi (4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, 1943: 5241-5244).

Vergi TMO'nun yapmış olduğu zorunlu alımların içinden tahsil ediliyordu (Tan, 10 Haziran 1943: 2). Köylü ürününün %25'ni devletin belirlemiş olduğu fiyatlar üzerinden Ofise veriyor, Ofis ise gerekli vergiyi düştükten sonra köylüye ödeme yapıyordu. Halil Aytekin'in bir Ege köyünden aktardıkları, Toprak Mahsulleri Vergisinin yasal uygulanışını daha da somut bir biçimde ortaya koyuyordu. Köyde 300 kile mahsul alan bir çiftçi, %25 uygulaması doğrultusunda bu mahsulün 75 kilesini Ofise teslim ediyordu. Ofis mahsulün 25 kilesini Toprak Mahsulleri Vergisi olarak alıyor ve geri kalan 50 kilesine de, kile başı 6,5 liradan 325 lira veriyordu (Aytekin, 1943: 354). Bu vergilerin ödenebilmesini sağlayabilmek için, vergisi tahsil edilmemiş kişilerin piyasaya ürün satması da yasaklanmıştı (Tan, 9 Sonteşrin 1943: 3).

Bu verginin toplanmasından sorumlu devlet kurumu TMO idi. Osmanlı döneminde, aşarın emaneten toplandığı yıllarda, emanet usulünün gerektirdiği daimi olmayan idari bir teşkilatlanma oluşturma yoluna gidilmişti (Özbek, 2015: 60-61). Ancak Osmanlı vergi pratiğinde, genel anlamıyla, verginin toplanmasından zaptiyelerin sorumlu olduğunu ve bu anlamda sivil,

mali bir kurumun tam anlamıyla oluşturulamadığını göz önünde bulundurduğumuzda, vergi toplanması sürecinde Ofis memurlarının sorumlu olması, Osmanlı-Türkiye vergi pratiğinde önemli bir adım olarak görülebilir. Ancak bu ilerlemeye rağmen, Ofis bünyesinde çalışacak memurların yeterli teknik bilgiye sahip olmadıklarını belirtmek gerekir. Memurlar bu iş için özel olarak eğitilmiş kişiler olmaktan ziyade öğretmenler veya muhtelif devlet memurları arasından seçiliyor, hatta kimi zaman lise mezunu olmak bile ofis memuru olmak için yeterli olabiliyordu (Tan, 11 Haziran 1943: 2). Bu yönüyle de Ofisin varlığı hukuken önemli bir adım olsa bile, yetişmiş personel eksikliği nedeniyle Osmanlı döneminde tarımsal vergilerin toplanmasında fiilen yaşanan sıkıntılar Cumhuriyet dönemine de miras kalmıştır denilebilir.

Tan gazetesi yazarlarından Ali Rauf, Ege'de geçirdiği 2 ay sonrasında izlenimlerini kaleme alırken, Ofis memurlarının acele ve rasgele seçildiklerinden şikâyet ediyor ve çiftçinin geliriyle oynamamak için mahsulü olabileceğinden az tahmin ettiklerini iddia ediyordu. Üstelik verginin toplamasına ilişkin sıkıntılar tahsilât sonrasında da devam etmekteydi, çünkü tahsilât sonrasında ortaya çıkan karmaşık hesapları yürütebilecek yetkinlikte bir maliye kadrosu da bulunmamaktaydı (Rauf, 1944: 3).

Memurlardan, ölçme ve tahmin memurlarının ve ambar görevlilerinin aylıkları 80 lira, bölge amirlerinin maaşları ise 100 liraydı. Bu memurlardan ambar memurlarının maaşı TMO tarafından ödenirken, diğer memurların maaşları ise Maliye Bakanlığı tarafından karşılanıyordu (Tan, 11 Haziran 1943: 2). Ofis çalışanlarının maaşlarının düşüklüğü, onları ellerindeki yetkiyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya teşvik ediyordu. Ofis memurları köylülerle ortak hareket edebiliyor ve maddi çıkar karşılığında köylülerin mallarını devletten kaçırmalarına göz yumabiliyorlardı. Köylülerden rüşvet almak, bilerek ürünü noksan tartmak suretiyle ürün kaçırmak ve bunları piyasada satmak memurların uyguladığı yasadışı yöntemlerden sadece bir kaçıydı (Metinsoy, 2007: 167-172).

Ürün kaybının tek nedeni personelin niteliksel ve niceliksel eksikliği değildi. Ofisin elindeki ürünleri saklayacak, depolayacak ve muhafaza edecek yeterli teknik donanımı da mevcut değildi. Toprak Mahsulleri Vergisi uygulaması esnasında Maliye Bakanlığında denetmen olarak görevli alan Cahit Kayra, yeni kurulan Ofisin toplanan hububatı muhafaza etmede yetersiz kaldığını, çünkü arpa ve buğdayı koyacak deposunun olmadığından bahsediyordu. Bu nedenle, toprağın üstüne serilen hububat yığınları çamurlanıyor, buğday çimleniyor, ürünler zayi oluyordu (Kayra, 2002: 110-111). Kimi zaman ise ambar eksikliğinden dolayı mahsuller okul ve camilerde depo ediliyor, bu uygulama da halkın tepkisini çekiyordu (Kafaoğlu, 2002: 34).

Ofisin hem bünyesinde yeterli sayıda ve nitelikte memur bulunmaması, hem de ürünleri toplayacak veya muhafaza edecek imkânlardan yoksun olması nedeniyle ilk elde Toprak Mahsulleri Vergisinden istenen sonuçlar elde edilememiştir. 1943 yılında hububat rekoltesi 3 milyon tonken, vergi mahiyetinde devletçe el konulan ürünün miktarı ise 240 bin ton olmuştur (Kesler, 1943: 3). Verginin hazineye sağladığı gelirin parasal ifadesi ise 59.6 milyon olmuş ve 1943 yılı toplam vergi gelirleri içindeki oranı %7.9'da kalmıştı. Hükümetin 1943 yılı için, bu vergiden 120 milyon TL gelir elde etmeyi amaçladığı düşünüldüğünde, Toprak Mahsulleri Vergisinin ilk yıl uygulamasından elde edilen sonucun bir hayal kırıklığı olduğunu iddia edebilmek mümkündür (Başar, 1946: 100). Bu durum karşısında hükümet mevcut kanunda birçok eksiklik bulunduğu gerekçesiyle Mart 1944'de yeni Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Tasarısını meclise devretmiş ve bu tasarı 16 Nisan 1944'de mecliste kabul edilerek yasalaşmıştır (Tan, 17 Nisan 1944: 3).

Yeni Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununda, vergi matrahının tayini ve tarhı açısından bir değişiklik yapılmamış ve yukarıda öngörülen usuller devam etmiştir. Mükellefler, ekim yerlerinin mevkiini, ektikleri tohum miktarlarını ve kullandıkları ziraat vasıtalarını, şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerdeyse muhtar ve ihtiyar heyetlerinden oluşan komisyonlara belirtiyorlardı. Bu doğrultuda komisyonlarca hazırlanan beyan cetveli ilan edildikten sonra kaza gelirler idaresine sunuluyordu. 1943 tarihli kanundan farklı olan iki temel unsur vardı. İlk olarak bütün ürünlerden alınacak vergi %10'a sabitlenmiş, Toprak Mahsulleri Vergisi biçimsel anlamda tamamen aşarı andırır hale gelmişti. İlk vergi kanunda tarımsal ürünlerin önemli kısmının %8'lik vergi dilimi kapsamı içinde olduğu ve %12'lik vergi diliminde olan ürünlerin azlığı göz önünde bulundurulursa, yeni vergi kanunuyla Toprak Mahsulleri Vergisinin oranının fiilen yükseltildiğini iddia edebilmek mümkündür. İkinci olarak ise verginin tespitinde ölçüm usulü terkedilmiş ve tespit tamamen tahmin usulüne dayandırılmıştı. Bu doğrultuda da tahmin komisyonlarının kurulmasına karar verilmişti. İlk uygulama yılında toplanan vergi gelirinin neredeyse üçte biri tarh ve tahsil masraflarına gitmişti. Yeni düzenlemede ölçüm usulünün terkiyle beraber verginin toplanması esnasında yapılan harcamaların azaltılması amaçlanmıştı (İnci, 2009: 117).

Kanuna göre, her vilayet veya kaza merkezinde bir tahmin komisyonu bulunuyordu. Bu komisyona illerde vali, kazalarda ise kaymakam başkanlık ediyordu. Komisyonun diğer üyeleri ise mahallin en büyük mal memuru, ziraat müdürü (şayet ziraat müdürü yoksa ziraat memuru veya ziraat muallimi), en büyük mülki amir tarafından seçilecek bir memur, vilayet umumi meclisinden bir üye, belediye encümeni tarafından seçilecek bir belediye azası, şayet varsa ziraat odası temsilcisi, yoksa ticaret odası temsilcisi, o da yoksa belediye encümenince ziraat erbabı arasından seçilen iki kişiydi. Tahmin komisyonun görevi mükellefin ödeyeceği vergi miktarını belirleme ve bu amaçla vukuf heyetlerini tayin etmekti.

Mahsul beyannameleri tahmin komisyonuna ulaştıktan sonra her kazada üçer kişiden oluşan vukuf heyetleri oluşturuluyordu. Bu üç kişiden biri memur, diğer ikisi ise en büyük mülki idare amiri tarafından atanan iki ziraat erbabıydı. Vukuf heyetleri tahmin komisyonunca kendilerine belirtilen mıntıkaları belirtilen zaman dilimlerinde gezerek her birimden alınabilecek ürün miktarlarını tahmin ederlerdi. Tahmin komisyonları verginin tespiti esnasında, mükellefler tarafından yapılan beyanları, Maliye tarafından bölgede yapılmış olan tetkik ve kontrolleri ve vukuf heyetinin yapmış olduğu tahminleri göz önünde bulundurur ve vergiye konu olacak ürün miktarını bu bilgiler ışığında tahmin ederdi. Bu tahminlere ilişkin olarak mükelleflerin itiraz süresi 5 gün ile sınırlıydı. Sürenin kısa olması bir yana, itiraz durumunda oluşturulacak hakem heyeti de tahmin komisyonu tarafından belirleniyordu (4553 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi, 1944: 6810-6813).

Sıtkı Yırcalı, Toprak Mahsulleri Vergisini değerlendirdiği yazısında, mültezimlerin olmaması bakımından Toprak Mahsulleri Vergisinin aşardan daha hakkaniyetli olduğunu belirtiyor, ama vergiyi toplamakla yükümlü memurların yeterli sayıda ve kalitede olmaması bakımından sıkıntıların yaşandığından bahsediyordu (Yırcalı, 1944: 3-4). Özellikle verginin en hassas noktasının vergi miktarının tahmini olduğu göz önünde bulundurulduğunda, vergi memurlarının yeterliliği çok daha önemli hale gelmekteydi. Vergi memurlarının yetersizliğini kapatmak için yeni Toprak Mahsulleri Vergisi kanununda daha kompleks bir vergilendirme bürokrasisi oluşturulmaya çalışılmıştı, ama bu da verginin toplanması sırasında aksaklıkları gideremeyecek, şikayetlerin önünü alamayacaktı.

Toprak Mahsulleri Vergisinin uygulanışı esnasında köylülerin şikâyet ettiği hususların başında vergi tahmininde yapılan yanlışlıklar geliyordu. Vergi miktarının, hububat daha ekindeyken tahminen tespiti nedeniyle köylü üretiminden çok daha fazla miktarlarda vergi ödemek zorunda

kalabiliyordu. Bu yanlışlıklardan dolayı kimi zaman köylülerin ödemek zorunda olduğu vergi oranı %20'lere çıkabiliyordu. Bu durumda da köylüler vergilerini ödeyebilmek için öküzlerini veya tarlalarını satılığa çıkarıyorlar, karınlarını doyurmak için buğdaylar daha olgunlaşmadan başaklarını ateşte pişirip yemeye başlıyorlardı (Özer, 2011: 229). Şikâyet konusu bir diğer husussa özellikle köylük arazilerde verginin tespiti konusunda muhtarlara tanınan geniş yetkilerdi. Bu geniş yetkiler muhtarlara, kendilerine ve tanıdıklarına iltimas yapma fırsatı veriyor ve verginin adaletine ilişkin halkın inancını sarsıyordu. Bir diğer şikâyet kalemiyse verginin tahsili esnasında memurların, özellikle de jandarmanın baskısı ve kötü muamelesiydi (Metinsoy, 2012: 110-111).

Verginin adaletine ilişkin inancı zedeleyen bir diğer olaysa verginin herkesten eşit oranda, %10 oranında, toplanmasıydı. Toprak Mahsulleri Vergisinin, vergiye tabi nüfusun gelir farklılığı gözetilmeden, herkesten eşit oranda toplanması verginin adaletine ilişkin ciddi soru işaretleri doğuruyordu. Verginin aynı zamanda küçük köylüye kendi ihtiyaçlarını, tohumluklarını ve hayvanlarının besinlerini ayırma fırsatı tanımadan tüm ürüne uygulanması neredeyse köylünün ihtiyaçları dışındaki bütün ürünü devlete vergi olarak vermesine neden oluyordu. Hâlbuki büyük toprak sahipleri vergiyi ödedikten sonra ellerinde piyasaya sürebilecek çok miktarda ürün de kalıyordu. Bu sayede büyük toprak sahipleri, piyasa fiyatları ile devletin zorunlu alımları arasındaki fiyat farklılıklarından yararlanabilecek politikalar yürütebilme aralığına sahip oluyordu (Yırcalı, 1944: 4). Bu anlamda Toprak Mahsulleri Vergisinin uygulanması esnasında ortaya çıkabilecek somut sonuçlar son derece açıktı: köylülük içindeki sınıfsal farklılaşmaların daha da derinleşmesi.

Verginin adaletine ilişkin inancın sarsılması, köylünün, Toprak Mahsulleri Vergisini ödemekten kaçınmak için çeşitli yöntemler geliştirmesini beraberinde getirmişti. Uygulandığı dönemde vergiye karşı kitlesel direnişler ve büyük çaplı ayaklanmalar patlak vermemiştir. Ancak bu, köylülüğün Toprak Mahsulleri Vergisine karşı bir direniş sergilemediği anlamına gelmez. James Scott, doğrudan devrimci bir eylemselliğe dökülmeyen pasif direniş biçimlerinin de hem siyasal sistemin işleyişini aşındırdığını hem de alt sınıfların gündelik mücadele alanlarını genişlettiğini belirtir (Scott, 1985). Bu bağlamda, siyasetin dışına itilmiş geniş kesimlerin devletin uyguladığı pratikleri ihlal eden, "devleti idare etmeyi" amaçlayan çalma, yanlış beyan verme veya saklama gibi eylemlerini de bir direniş formunda değerlendirmek, vergiye karşı halkın gösterdiği tepkiselliği daha net anlama fırsatı sunabilir (Erdoğan, 1999/2000: 10-12).

Bu anlamda halkın Toprak Mahsulleri Vergisine karşı gösterdiği gündelik/pasif direnişin farklı boyutları olduğunu görebilmek mümkündür. Ürünlerin belirtilen ambarlara teslim edilmeyerek evlerde saklanması ve tüccarlara piyasa fiyatlarından satılması, Ofise verilmesi gereken hisselerin tahakkukunun yapılmaması ve vergiye verecekleri ürünlerin içine çürükleri katarak veya içine yabancı maddeler ekleyerek vergi oranını pratikte düşürmek karşılaşılan en yaygın gündelik direniş örnekleri arasında gösterilebilir. Bunlar dışında köylüler, Ofis memurlarının acemiliklerini kendi lehlerine dönüştürmeye çalışmışlar ve memurlara rüşvet vererek veya akrabalık ilişkilerini devreye sokarak vergi miktarını düşük göstermişlerdir. Köylüler vergi uygulamasına karşı tepkilerini sadece "devleti idare etme teknikleriyle" ortaya koymaya gitmemişlerdir. Kendilerine tanınan yasal haklardan da yararlanma yoluna gitmiş, tahmin komisyonlarına, mülki idare amirlerine veya TBMM'ye dilekçeler yazarak şikâyetlerini yetkili mercilere iletmeye çalışmışlardır (Metinsoy, 2012: 117-119; Metinsoy, 2007: 181-189).

Toprak Mahsulleri Vergisinin Sosyo-Ekonomik Sonuçları

Verginin uygulanmasına karşı gösterilen tepki, vergiden istenen sonucun elde edilmesini engelleyen unsurlardan birisi oldu. Devlet, Toprak Mahsulleri Vergisi ile 1943 mahsul yılı için 120

milyon TL, 1944 mahsul yılı için 124 milyon TL, 1945 mahsul yılı için 75 milyon TL olmak üzere toplamda 319 milyon TL gelir elde etmeyi amaçlıyordu. Buna karşılık hükümetin tahsil edebildiği miktar, 1943 mali yılı için 59.6 milyon TL, 1944 mali yılı için 47.2 ve 1945 mahsul yılı için 66.7 milyon TL olmak üzere toplamda 173.5 milyon TL olmuştu. Bir başka ifadeyle hükümet Toprak Mahsulleri Vergisi ile elde etmeyi umduğu gelirin neredeyse yarısı kadar tahsilât yapabilmişti. Üstelik Vergiyi toplamak için 1943 yılında 44.200 ölçme memuru, 9.800 tahmin memuru, 49.500 harman memuru istihdam edilmiş ve 20.7 milyon TL harcanmıştı. Tahmin usulüne geçilmesiyle verginin toplanma masrafları 1944 yılında 11.2 milyon TL ve 1945 yılında 7 milyon TL'ye düşmüştü. Bu haliyle vergiden elde edilen gelirin 1/6'sının verginin toplanmasına harcandığı dikkate alındığında Toprak Mahsulleri Vergisi tahsilatta tasarruf ilkesinin de ihlal edildiği pahalı bir vergi haline gelmekteydi. (Başar, 1946: 100-103). Bu rakamları daha büyük bir resmin içine yerleştirecek olursak, Toprak Mahsulleri Vergisinin, toplam vergi gelirleri içerisinde aldığı pay 1943'te %7.9, 1944'te %5.7 ve 1945'te %12.8 düzeyinde kalmıştır (Önder, 1988: 120).

Verginin mali anlamda uğradığı başarısızlık beraberinde siyasi ve sosyal sonuçlar da doğuracaktı. Öncelikle savaş yıllarında bütün can yakıcılığıyla beliren iaşe sorunu, kentler ve kırsal alanlar arasındaki yaşamsal uçurumu ve gerilimi daha da derinleştirmişti. Bu dönemde uygulanan savaş politikaları nedeniyle yaşam standartları düşen kentlilere göre savaşın doğurduğu ekonomik sıkıntılar sadece kentlerde yaşanıyordu. Kentlilere göre köylüler kırsal alanlarda iaşe ve geçim sorunu çekmeden sefahat içerisinde yaşıyorlardı ve kentlerin içinde bulunduğu geçim sıkıntısının sorumlusu da köylülerin lüks yaşamıydı (Aytekin, 1943: 486).

Savaş döneminde köylerdeki yaşantı ise, kentlilerin tahayyül ettiğinden epey farklıydı. Zekeriya Sertel'e Çorlu ve Ege'den ulaşan okur mektupları, hububat ve nakliyat fiyatlarındaki yükselmeden ve ziraat seferberliği kapsamında uygulanan mısır dağıtımından sadece köylülüğün zengin kesimlerinin yararlandığını; ama köylülüğün geniş katmanlarının hayat standartlarının daha da düştüğünü ortaya koyuyordu (Sertel, 1943: 1-2). Mediha Berkes'in, Ege'de yaptığı bir araştırma, köylülerin vergiler ve zorunlu alımlar sonrasında elinde sadece geçimlik ürünün kaldığını, borç batağı içinde yüzdüğünü ve ekmeğini daha ucuza getirmek için buğday yerine arpadan yaptığını, hayvanlarını ise ancak gevenle besleyebildiğini ortaya koyuyordu (Berkes, 1943: 190-194). Bir köylünün, tam da Toprak Mahsulleri Vergisinin çıkarıldığı senede, mevcut köylü algısına ilişkin feveranı, köylünün savaş yıllarında içinde bulunduğu sıkıntılı durumu özetler nitelikteydi:

Bu dünyanın işinden bir şey anlamadım gitti. Kentlisinin, şehirlisinin, tüccarının, esnafının gözüne batan şimdi biz olduk. Herkes gözünü dört açmış yılanın kurbağaya baktığı gibi bize bakıyor. Ellerine fırsat geçse canımızı alacaklar. Sanki her türlü dalavereyi çeviren, bugünkü pahalılığa darlığa sebebiyet veren bizmişiz. Şehre, pazara inemez olduk. Neredeyse kuyruğumuza teneke takıp bizi mandır mandır oynatacaklar… Anamdan doğalı rençberlik yaparım. Çalışmaktan belimin kamburu çıktı. Ömrümde bu seneki kadar sıkıntı çektiğimi bilmiyorum… Elin uşağının bunları gördüğü yok. O, sadece bulguru yüz elliden yağı beş yüzden yediğine bakıyor… Ala keçiyi gören içi dolu yağ sanırmış. Dinim hakkı için söylüyorum bu sene 150 kile buğday sattım yine de 600 lira borcum var. Hâlbuki köyün sayılı rençberlerindenim. Geçen sene subaşıların yanlış tahminleri yüzünden elimdekini olduğu gibi ofise yatırdım. Ödeşemediğimi de bu sene ödedim. Bu yüzden geçen sene tohum zamanı dikildik kaldık. Ne yaparsın aç durulmaz ya, kapıda davar sığır koymadık buğdaya değiştik. Üç günlük yerden hayvan sırtında buğday taşıyı taşıyı imanımız gevredi (Aytekin, 1943: 487-488).

Bu ifadeler savaş sırasında köylülüğün yaşantısına ilişkin yaygın inanışa karşı, köylülüğün tepkisini ortaya koymakla kalmamakta; memurun yaptığı yanlış tahmin üzerinden Toprak Mahsulleri Vergisinin yanlış uygulanışının köylülüğünün içinde bulunduğu sıkıntılı durumu nasıl daha ağırlaştırdığına işaret etmektedir. Toprak Mahsulleri Vergisiyle tarımın vergilendirilmesi, savaş ekonomisi içinde tarım kesiminden tarım dışı kesime bir kaynak aktarımı anlamına da gelmektedir. Ekonomik veriler de bu kaynak aktarma mekanizmasını en net şekilde ortaya koymaktadır.

Hükümet II. Dünya Savaşı yıllarında artan bütçe ihtiyaçlarını karşılamak için doğrudan vergilerden gelir vergisinin oranını yükseltmiş ve 1932–1935 yılları arasında toplam bütçenin %19'nu karşılayan gelir vergisinin, bütçeye oranı savaş döneminde %33'e çıkmıştı. Gelir vergisi içinde ücret ve maaşların oranı 1932–1938 döneminde %79 ile %85 arasında seyretmişti. Ücret ve maaşların gelir vergisi içindeki oranı savaşın ilk dönemlerinde, 1939–1942 arasında, %62 ile %79 seviyesine gerilemişti. 1943'ten sonra daha da trajik bir düşüşle %36 ile %46 seviyesine inmişti. Gelir vergisi içinde ücret ve maaşların oranındaki düşüşün altında yatansa Toprak Mahsulleri Vergisinin kabulüyle köylülüğün vergilendirilmesi ve savaşın mali finansman yükünün köylülüğün sırtına yüklenmesi olmuştur (Tezel, 2002: 437).

İç ticaret hadleri, tarımsal mallar fiyatları endeksi ile endüstriyel mallar fiyatları endeksinin birbirine oranlanmasıyla bulunur ve sektörler arasındaki kaynak transferinin ortaya konulmasında kullanılır. İç ticaret hadlerinde tarım aleyhine seyretmesiyle kastedilense tarımdan sanayiye kaynak aktarımının yapılmasıdır. İç ticaret hadlerinin oranını değiştiren farklı nedenler vardır, bunlardan bir tanesi de tarımın siyasal otoriteler tarafından vergilendirilmesidir. Tarım sektörünün vergilendirilmesi, tarım üreticilerinin gelirlerini azaltacağından iç ticaret haddinin tarım aleyhine gelişmesine neden olur (Kazgan, 1983: 502-504). Bu anlamda Toprak Mahsulleri Vergisinin iç ticaret hadlerini tarım aleyhine çevirerek, köylülüğün yaşam standartlarındaki düşüşü daha da hızlandırdığını öne sürebilmek mümkündür.

1929 ekonomik krizinin hemen öncesinde, 1927–1928 ortalaması veri alınacak olursa (1 olarak kabul edilirse), Türkiye'de iç ticaret hadleri 1930'larda tarımın aleyhine seyretmiştir. Bu oran 1930'ların başında 0.45'ler seviyesine düşmekle beraber 1935'den sonra toparlanarak 0.70'ler seviyesine kadar çıkmıştır. 1932 yılından itibaren Ziraat Bankası eliyle uygulanan buğday alım politikası, 1930'ların ilk yarısında köylülerin lehine işlemiştir, çünkü Ziraat Bankası fiyatları, buğdayın yerli piyasa fiyatlarının üzerindedir. Ancak 1934'ten itibaren buğday fiyatlarında yaşanan toparlanmaya rağmen Ziraat Bankasının buğdayı sabit fiyatlarla satın almaya devam etmesi nedeniyle Banka tarafından önerilen fiyatlar buğdayın piyasa fiyatlarının altında kalmıştır. Bu nedenle 1930'larda Ziraat Bankası eliyle yürütülen alım politikası köylülüğe yönelik bir kaynak transferi değildir, ama buğdayın piyasa fiyatlarının düşmesine engel olduğu ölçüde de köylünün lehine işleyen bir uygulamadır (Özbek, 2003: 236-237). Bu nedenle devlet, 1930'ların iktisadi kriz ortamı içinde, ihtiyaç duyulan temel tüketim maddeleri içeride üretebilmesi ve sanayiye hammadde yaratabilmesi için orta köylülüğü zımni bir müttefik olarak benimsemiştir (Keyder ve Birtek, 2009: 314-318).

İç ticaret hadlerinin tarım lehine seyrettiği yıllar ise %25 uygulamasının etkisiyle tarım ürünlerinin fiyatlarının yükseldiği 1942 ve 1943 yılları olmuş, bu yıllarda tarımın iç ticaret hadleri sırasıyla 1.32 ve 1.23 olmuştur. 1943'te Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulanmasıyla beraber iç ticaret hadleri tekrar tarım aleyhine seyretmeye başlamış ve 0.86 seviyesine düşmüştür (Tezel, 2003: 426). Dolayısıyla Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulanmasıyla beraber makro dengeler de

tekrar tarım aleyhine gelişmeye başlamıştır ki, bunun gündelik hayattaki karşılığı köylünün içinde bulunduğu maddi sıkıntının giderek daha da derinleşmesidir. Bu anlamda, makroekonomik veriler, Toprak Mahsulleri Vergisinin, kırsal hayatta yaşam koşullarını ağırlaştırdığına işaret etmektedir. Bu anlamda verginin, tek parti yönetimiyle köylülük arasında kurulan ilişkide siyasi bir kırılma noktası olduğunu iddia edebilmek mümkün hale gelmektedir.

Savaş ortamında kır ile kent arasında ortaya çıkan gerilim, iktisadi verilerin ve gündelik yaşanmışlıkların da ortaya koyduğu üzere, Toprak Mahsulleri vergisi uygulamasıyla daha da pekişmiştir. Savaş döneminde ordunun ve kentlerin iaşesi ile uygulanacak sosyal politika önlemlerinin finansmanında Toprak Mahsulleri Vergisinden elde edilecek gelirin kullanılması planlanıyordu. Vergiden beklenen gelirin elde edilememesi üzerine doğan mali boşluk para basarak kapatılmaya çalışıldı. Türkiye'de para arzı 1938'den 1944'e kadar geçen sürede 219 Milyondan, 995 Milyona çıktı (Timur, 2003: 24). Bu artışın sonucu da artan enflasyon ve düşen yaşam standartları oldu. Hem verginin toplanmaya çalışılması sırasında köylülerin maruz kaldığı sıkıntılar hem de toplanamaması karşısında uygulanan alternatif gelir elde etme yöntemleri Toprak Mahsulleri Vergisi pratiği üzerinden CHP hükümetine karşı yoğun bir muhalefetin doğmasına neden oldu. Böylece 1930'larda devletin kendisini zımni bir müttefik seçmesiyle gözleri açılan küçük ve orta ölçekli köylüler, savaş sonrası büyük çiftçilerle aynı safta yer alarak muhalefete geçeceklerdi. (Keyder ve Birtek, 2009: 321). Bu muhalefetin akacağı mecra ise 7 Ocak 1946'da kurulan DP olacaktı.

Toprak Mahsulleri Vergisi, savaş ekonomisini yürütebilmek için çıkarılmış bir olağanüstü dönem vergisiydi. 1945'te İkinci Dünya Savaşının bitmesiyle beraber verginin uygulanmasına sebebiyet veren olağanüstü koşullar da ortadan kalkmış durumdaydı. Bu koşullar altında, vergiden istenen başarının elde edilememesinin de etkisiyle, Toprak Mahsulleri Vergisinin kaldırılmasına ilişkin tartışmalar kamuoyu önünde yürütülmeye başladı. 17 Ocak 1946'da Toprak Mahsulleri Vergisinin kaldırılmasına ilişkin yasa önerisi meclis gündemine alındı (Vakit, 17 Ocak 1946: 2). 23 Ocak 1946'da ise Toprak Mahsulleri Vergisi, "olağanüstü vergiler birer birer kaldırılıyor" nidaları eşliğinde oylamaya katılan 344 milletvekilinin tamamının oyuyla kaldırıldı (Resmi Gazete, 26 Ocak 1946: 10021-10022; TBMM Tutanak Dergisi, 23 Ocak 1946 : 2-4).

1943'te Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulanmasını geçici bir vergi olması şartıyla destekleyen Emin Sazak, verginin kaldırıldığı Ocak 1946'da DP milletvekiliydi. Verginin kaldırılmasını ise "zaten geçici olarak yürürlüğe konan bu kanunun kaldırılması meclisimizin bu yıl köylüye sunduğu bir armağandır" diyerek yorumlayacaktı (TBMM Tutanak Dergisi, 18 Ocak 1946). Toprak Mahsulleri Vergisinin, DP kurulduktan sadece iki hafta sonra kaldırılması; bu vergi uygulamasının kaldırılmansın altında bir siyasi baskının olduğuna işaret etmesi ve vergi uygulamasından beslenen muhalefetin nereye yöneleceğini göstermesi bakımından anlamlıydı.

Toprak Mahsulleri Vergisi İkinci Aşar mı?

Türkiye iktisat tarihi yazınında Toprak Mahsulleri Vergisi, ayni bir vergilendirme yöntemi olması ve gelirine bakılmaksızın bütün mükelleflerden eşit oranda -%10 oranında- toplanması nedenleriyle aşar vergisi ile ilişkilendirilir ve II. Aşar olarak nitelendirilir. Kökenleri İslam hukukuna dayanan aşar vergisi, köylünün elindeki toplam ürünün belli bir oranını devlet hazinesine bırakması anlamına geliyordu. Aşarın kelime anlamının 'onda bir' olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu oran esas olarak %10 idi, ama kimi yerlerde %40'lara çıktığı da oluyordu. Aşarın tahsili iltizam usulüyle yapılırdı. Bu sistemde vergi mükellefleriyle devlet arasında mültezim adı verilen ve bu işten para kazanan aracılar bulunmaktaydı (Okçuoğlu ve Önder, 1985: 2813).

Tanzimat Fermanıyla aşar vergisinde iltizam usulü kaldırılmış, ancak vergi gelirlerindeki düşüşün ardından iki sene sonra tekrar iltizam uygulamasına geri dönülmüştür. Tanzimat döneminden aşarın kaldırıldığı erken Cumhuriyet dönemine kadar geçen süre içinde verginin toplanması esasında sürekli değişiklikler yaşanmıştır. Vergi kimi dönemlerde iltizam usulüyle, kimi dönemlerde emaneten, kimi dönemlerdeyse aşar ihalelerinin doğrudan köylüye verilmesi usulüyle toplanmıştır. Aşar vergisi ürün üzerinden uygulanan ayni bir vergi olmakla beraber, istisnai olsa bile, verginin bir kısmının pazarlanabilir ürünler üzerinden nakdi olarak tahsil edildiği de olmuştur (Özbek, 2015: 87-91). Bu açıdan bakıldığında aşar çok farklı yöntem ve tekniklerle tahsil edilen bir vergiydi. 1924 yılına gelindiğinde ise aşarın bütçe içindeki payı %22 olarak hesaplanmıştı (Özbek, 1998: 46).

Aşar vergisi 17 Şubat 1925'te çağ dışı bir vergi olduğu gerekçesiyle kaldırıldı, ancak kaldırılmasının ardında çok daha farklı ekonomik dürtülerin yattığını öne sürebilmek mümkündür. Vergi fiili üretime bağlı olarak gerçekleştiğinden kimi zaman vergi yükünden kaçınma çabaları çiftçileri üretimden alıkoyabiliyordu. Daha da önemlisi, "aşarın matrahının gayri safi ürün olması ve tarh ve tahsil aşamalarında iltizam usulünün uygulanması, bir yandan tarım kesimine yapılabilecek yatırımları olumsuz yönde etkilerken, diğer yandan araya mültezim karını sokarak pazara çıkacak nihai ürün içindeki maliyetlerin artmasına neden oluyordu" (Önder, 1988: 118). Dolayısıyla aşarın kaldırılması, köylünün ekonomik verimliliğini arttırmayı amaçlıyordu. Şevket Pamuk da aşarın kaldırılmasının, erken Cumhuriyet döneminde köylü lehine alınan en önemli siyasi karar olduğunu belirtmekte ve aşarın kaldırılmasıyla beraber köylülerin ekonomik verimliliğinin artmasını, 1930'lu yıllarda iktisadi kriz ortamına rağmen tarımsal alanda yaşanan ekonomik büyümenin nedenleri arasında saymaktadır (Pamuk, 2014: 195).

Aşarın kaldırılması Cumhuriyet yönetiminin köylüye verdiği en büyük hediye olarak lanse edilirken, 18 sene sonrasında Toprak Mahsulleri Vergisi çıkarılırken bile bir propaganda malzemesi olarak kullanıldı. Aşar vergisinin kaldırılmasını, 10 seneyi aşkın bir zaman savaşlarla harp olan köylülüğün hareket alanını genişleterek rejime karşı duyduğu hissiyatı arttırmayı amaçlayan bir çaba olarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Üstelik aşar kaldırılsa bile tek parti hükümetinin tarım kesimini vergi kapsamı dışında tutmaya da pek niyeti yoktu. Aşarın kaldırılmasının ardından tarım kesiminde var olan arazi ve hayvan vergilerinin hâsılatı arttırıldı ve her iki verginin toplam bütçe gelirleri içindeki oranı %3'den %8'e yükseldi (Tezel, 2002: 438). Ancak buradan elde edilecek gelirin, aşarın bıraktığı boşluğu dolduramayacağı ortadaydı. Aşardan doğan boşluk büyük oranda dolaylı vergilerle kapatılmaya çalışıldı, yani bir anlamda tarımsal vergiden boşalan vergi yükü kentlerin üstüne yıkıldı. Tarımsal üretimin vergilendirilmesi bundan sonraki süreçte, 1943–1946 tarihleri arasında Toprak Mahsulleri Vergisi ile sağlanacak, bu verginin kaldırılmasından sonra tarım sektörüne ilişkin doğrudan vergilendirme ancak 1961'de tarımsal kazançların da gelir vergisi kapsamına dâhil edilmesiyle sağlanabilecekti (Önder, 1999: 70).

Toprak Mahsulleri Vergisi yukarıda dile getirilen benzerliklerden dolayı aşar vergisinin geçici bir süreliğine yeniden diriltilmesi veya ikinci aşar vergisi olarak nitelendirilir. Aşar vergisi ile Toprak Mahsulleri Vergisinin hem çoğunlukla ayni olarak toplanması hem de oranlarının %10 olması bu iki verginin biçimsel anlamda benzeşmesine neden olmuştur. Toprak Mahsulleri Vergisinin kanunlaştırılması esnasında mecliste yürütülen tartışmalar, milletvekillerinin de böylesi bir benzerliğin farkında olduğunu ortaya koyuyordu. Toprak Mahsulleri Vergisinin kanunlaşması sırasında milletvekilleri, bu vergiyi, 1925 yılında kaldırılan aşar vergisinden ayrı tutmaya çaba göstermişlerdi. Hem başbakan Şükrü Saraçoğlu, hem de milletvekilleri Refik Koraltan ve Emin

Sazak bu verginin geçici bir vergi olduğunu ve halk yararına çıkarıldığını belirtmişler; lüks ve saltanat içinde yaşayanları besleyen ve sürekliliği olan aşar vergisi ile Toprak Mahsulleri Vergisi arasında kategorik bir ayrım gözetmeye çalışmışlardır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1943: 16-18). 1944 yılında Toprak Mahsulleri Vergisi revize edildiğinde, verginin toplanmasına ilişkin yeni düzenlemelerin nasıl olacağına dair meclis tartışmaları yürütülmüş ve iltizam sistemi bu tartışmalar esnasında bir seçenek olarak zikredilmiş ama değerlendirmeye alınmamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1944, 79). Toprak Mahsulleri Vergisinin iltizam yoluyla toplanmak istenmemesinin en önemli nedeni, Vergiyi aşardan ayrıştırmak olduğunu iddia edebiliriz.

Maliye müfettişi Suad Başar ise Toprak Mahsulleri Vergisinin kaldırılmasının üzerinden aylar geçtikten sonra kaleme aldığı makalesinde Toprak Mahsulleri Vergisinin daraltılmış bir aşar vergisi olduğunu öne sürecekti. Her iki vergiye de tabii tutulan ürünlerin aynı olduğunu, her iki vergi miktarının da vezin ve tekyil ya da tahmin usulleriyle tespit edildiğini, her iki vergi oranın da %10 düzeyinde belirlendiğini ve ayni olarak tahsil edildiğini belirten Başar, bu nedenle Toprak Mahsulleri Vergisini daraltılmış bir aşar olarak nitelendirecekti. Toprak Mahsulleri Vergisi ve aşar arasındaki temel farklılıklar ise aşarın daimiliğine karşı Toprak Mahsulleri Vergisinin savaş koşullarında kanunlaşmış olağanüstü bir vergi olması ve iltizam usulüyle toplanmamasıydı. Türkiye İktisat Tarihi literatürüne hakim olan temel eğilim de Toprak Mahsulleri Vergisinin, II. Aşar vergisi olarak değerlendirilmesi doğrultusundadır. İktisat tarihi literatürü içinde sayılmasa bile, Toprak Mahsulleri Vergisine özgelenmiş çalışmalar da bu eğilimi paylaşabilmektedir.[2]

Bu makalede yukarıda sayılan bütün benzerliklerin biçimsel olduğu iddia edilecek ve Toprak Mahsulleri Vergisinin iltizam usulüyle toplanmamasının, onu aşar vergisinden ayıran özsel bir farklılık olduğu iddia edilecektir. Toprak Mahsulleri Vergisinin ayni olarak ürünün %10'u üzerinden toplanması onu sadece biçimsel olarak aşara yaklaştırır. Vergi, bütün aracı kurumları ortadan kaldırarak doğrudan devlet eliyle toplanan bir vergi olduğu için aşar vergisinden farklı olarak 'modern bir vergidir.'

Modern devleti karakterize eden çok sayıda unsur vardır. Modern devlet her şeyden önce ülkesi olan bir devlettir. Sınırlarını kontrol ettiği topraklarda tek egemendir ve bu egemenliğini yasalara dayandırır (Pierson, 2004). Modern devlet, yönettiği sınırları içinde yaşayanları bir takım haklarla donatarak onları yurttaşlaştırır; ancak yurttaşlık kategorisi bireye kazandırdığı hakların yanı sıra sorumluluklar da yükler. Modern devlet yurttaşlarından eğitim almalarını, (erkek olanlardan) askere gitmelerini ve vergi vermelerini talep eder. Bir diğer ifadeyle modern devletin tebaasını yurttaşlaştırması, onları hem siyasi haklarla donatması hem de onları zorunlu eğitime tabi tutması, askere alması ve onlardan vergi toplaması anlamına gelir. Devlet bu pratikleri yerine getirirken yurttaşlarıyla arasına hiçbir aracının girmemesine özen gösterir. Modern devlet, kendi sınırları içinde hiçbir aracı kurumun varlığına ihtiyaç duymadan vatandaşlarını yönetebilen ve temel fonksiyonlarını (zorunlu askerlik, vergi ve eğitim) yerine getirebilen devlettir (Morris, 1998: 38).

Modern devlet pratiklerinin belirleyici özelliklerinden birisinin temel fonksiyonlarını yerine getirirken devlet ile vatandaşlar arasında üçüncü kişilerin bulunmaması olduğunu düşündüğümüz anda, aşar vergisi modern olmayan bir vergilendirme pratiği olarak karşımıza

2 Bu konudaki çalışmalara örnek sunması bakımından, Suad Başar, "Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca," İktisat Fakültesi Mecmuası, c.7, no:1–4, 1946; Ş. Ertan Çomaklı, Fatih Koç ve Kürşad Emrah Yıldırım, "Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi," Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, c.4, no:2, 2012; Şevket Pamuk, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm" Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923–2000)'in içinde, (der.) Şevket Pamuk ve Zafer Toprak, Yurt Yayınları, İstanbul 1988 ve Yahya S. Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.

dikilir, çünkü iltizam usulüyle toplanır. İltizam sisteminde vergilerin tahsili belli bir bedel karşılığında devlet tarafından mültezim adı verilen üçüncü kişilere bırakılır. Aşar vergisinin tahsili de, iltizam sistemine uygun olarak, devlet tarafından belli bir bedel karşılığında vergi toplama yetkisiyle donatılmış mültezimler tarafından gerçekleştiriliyordu. Mültezimin varlığı, devletin egemenlik yetkisine sahip olduğu topraklar üzerinde temel fonksiyonlarından birini, bir aracı vasıtasıyla yerine getirebildiğini gösteriyor ve bu bağlamda da aşarı modern bir vergilendirme pratiği olmaktan çıkarıyordu.

Osmanlı'da, Tanzimat döneminden itibaren, aşar vergisini merkezi idari aygıtla toplayabilme çabası olmuş, ama Osmanlı idari mekanizmalarının merkezileşme düzeyi ve kapsayıcılığı bu çabaların pratiğe aktarılmasını engellemiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere aşar vergisi 19. yüzyılın ikinci yarısında farklı yöntem ve tekniklerle tahsil edilmiş ama verginin toplanması esnasında aracı kurumları elemine edebilme çabası başarıya ulaşamamıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi ise aşardan farklı olarak doğrudan devlet tarafından görevlendirilmiş memurlar ve yetkilendirilmiş komisyonlar eliyle tespit ve tahsil ediliyordu. Vergi ilişkisinin, hiçbir aracı kuruma yer vermeden, devlet ile vatandaşlar arasında gerçekleşmesi, Toprak Mahsulleri Vergisini modern bir vergilendirme pratiği kılıyordu.

Yanni Katsonis, Rusya örneği üzerinden bireyin oluşumu ile devlet arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, vergide kolektif sorumluluktan *(apportioned taxes)* bireysel sorumluluğa geçilmesine *(assessed taxes)*, modern vatandaşın oluşum sürecinde ayrıcalıklı bir rol biçer. Yurttaşlık bireysel haklar ve sorumluklar üstüne kurulu bir statü olduğuna göre bütün aracıların ortadan kalktığı bir vergilendirme sistemi de devletle vergi mükellefini doğrudan karşı karşıya getirmekle kalmaz, mükellefin aynı zamanda yurttaşlaşmasına hizmet eder (Katsonis, 2004a: 222-224). Devletin mültezimi muhatap aldığı aşar vergisinde köylüler kimliksiz bir anonimliğin parçasıyken, Toprak Mahsulleri Vergisinin bireyselleşmiş vergi mükelleflerine dönüşürler. Mültezimlerin aradan çıkarılmasıyla beraber köylü bir mıntıkaya veya toprağa bağlı olmaktan çıkar, doğrudan ilişkilendiği devlet aygıtının bir yurttaşı haline gelir (Katsonis, 2004b: 535).

Bu noktada Toprak Mahsulleri Vergisinin bireysel sorumluluğu temel alan bir vergilendirme pratiği olmaktan çok bireysel ve kolektif vergilendirme pratikleri arasında bir yerde durduğunu belirtmek gerekir. 1943 yılında çıkarılan 4429 Nolu Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununda, vergi mükelleflerinin vergi borçları ölçme usulüyle belirlenmekte ve vergi borcu kişisel ölçekte hesaplanmaktaydı. Bu bağlamda Toprak Mahsulleri Vergisi, Katsonis'in sınıflandırması içinde, bireysel sorumluluk esaslı bir vergiydi. Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere, 1944 yılında 4553 Nolu Kanunla Toprak Mahsulleri Vergisinin toplanma esasında önemli değişikliklere gidilmişti. 1944 yılında yapılan düzenlemeyle Toprak Mahsulleri Vergisine esas olan mahsul miktarının tahmin yoluyla tespitine karar verilmişti. Tahminler ise birlik esasına göre yapılacaktı. Birlik, köy, kasaba veya şehir gibi şahsiyeti olmayan bir mükellefler toplamıdır. Tahmin, mükellefler için ayrı ayrı değil, birlik için toptan yapılacak ve birliğin parçası olan her mükellef elde edeceği umulan mahsul miktarı doğrultusunda vergi borcunu ödeyecekti (Başar, 1946: 95-97).

4429 Nolu ve 4553 Nolu Kanunlar devlet-birey ilişkileri bağlamında karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirildiğinde iki ayrı Toprak Mahsulleri Vergisinin olduğu bile iddia edilebilir. 1943 tarihli 4429 Nolu Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu bireysel sorumluluğu temel alan kişiselleştirilmiş bir vergidir. 1944 tarihli 4553 Nolu Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ise hem vergi toplama masraflarını azaltmak hem de daha yüksek oranda vergi toplayabilmek için tahmin usulüne tekrar işlerlik kazandıran ve vergi sorumluluğunu bireysel düzeyde değil şahsiyeti olmayan mükellefler

toplamı olarak birlik düzeyinde ele alan bir vergilendirmedir. Bu geri dönüşe rağmen Toprak Mahsulleri Vergisinin II. Aşar olarak değerlendirilmesi doğru olmaz, çünkü Toprak Mahsulleri Vergisi mültezimleri elemine ederek devlet ile vergi mükellefleri arasındaki ara kurumları ortadan kaldıran modern bir vergidir. Toprak Mahsulleri Vergisinde 1944 yılında yapılan değişiklik vergi mükellefliğini bireysel düzeyde tanımlamaktan vazgeçerek Toprak Mahsulleri Vergisinin Türkiye'de tarımın vergilendirilmesi pratiklerinden radikal bir kopuş olmasını engellemiştir, ama aşardan farklı modern bir vergi niteliği taşımasına halel getirmemiştir.

Toprak Mahsulleri Vergisinin uygulanması esnasında gerek altyapı eksiklikleri gerekse de yetişmiş eleman eksikliğinden dolayı vergilendirme pratiklerinde arzu edilen sonuçların elde edilemediğinden bahsedilmişti. İltizam sisteminin tasfiye edilmesiyle mültezimlerin kırsal alanlardaki güçlerinin bir anda sönümlendiğini iddia edemeyiz. Eski mültezimlerin tüccar, tefeci veya büyük toprak sahibi olarak yine kırsal alanlardaki hâkimiyetlerini sürdürdükleri iddia edilebilir (Özbek, 1998: 46). Toprak Mahsulleri Vergisini, istediği düzeyde tahsil edemeyen devletin, istediği oranlarda vergi toplayamadıkça yerel güç odaklarıyla dirsek teması kurarak vergi tahsil oranlarını yükseltmeye çalışacağı da tahmin edilebilir. Ancak bu fiili geri dönüşlere rağmen, formel düzeyde Toprak Mahsulleri Vergisinin vergi mükellefleriyle devlet arasındaki doğrudan ilişkiye dayanmasını basit bir hukuksal görünümden ibaret saymamak gerekir. Bütün aksaklıklarına rağmen, Toprak Mahsulleri Vergisinin, aşardan farklı olarak devlet ile mükellefler arasında hiçbir aracı olmaksızın gerçekleşmesi, Toprak Mahsullerini, aşar vergisinden ayırır; onu II. Aşar vergisi olmaktan kurtarır. Schumpeter'e referansla vergilerin sadece devletin yaratılmasına değil, şekillenmesine de etki ettiğini düşünecek olursak (Backhaus,1995), Toprak Mahsulleri Vergisini toplayan devlet, aşar vergisini toplayandan farklı olarak, yurttaşlarıyla hiçbir aracı kuruma ihtiyaç duymaksızın doğrudan doğruya ilişki kurabilen bir 'vergi devletidir.'

Sonuç

II. Dünya Savaşı yıllarında sayısı bir milyonu aşan ordunun ve kentlerin iaşesi sorunu Türkiye ekonomisinin ana meselesi olmuştur. Hükümetin ordunun ve kentlerin iaşesini sağlamak için uygulamaya koyduğu tarımsal politikaların doruk noktasını ise Toprak Mahsulleri Vergisi oluşturur. Toprak Mahsulleri Vergisi, savaş yıllarında sıkışan devlet ekonomisine vergi geliri sağlamak için, köylünün toplam ürününün %10'luk kısmı üzerine uygulanan bir ayni vergidir. Vergi savaş yılları için geçerli olan bir olağanüstü dönem vergisi olmuş ve 1943–1946 yılları arasında uygulanmıştır.

Toprak Mahsulleri Vergisi, verginin ayni yöntemlerle %10 esası üzerinden toplanması nedeniyle sıklıkla aşar vergisi ile karşılaştırılmış ve II. Aşar olarak nitelendirilmiştir. Oysaki yukarıda da detaylarıyla belirtildiği gibi Toprak Mahsulleri Vergisi, bu konuda özel olarak yetkilendirilmiş komisyonlar eliyle, bu vergileri toplamaya özgelenmiş devlet memurları aracılığıyla toplanması bakımından aşar vergisinden ayrılır. Aşar vergisi iltizam usulüyle toplanan, yani devlet ile vergi mükellefleri arasında bir üçüncü kurumun, mültezimliğin, varlığı üzerine bina edilen bir vergidir. Toprak Mahsulleri Vergisi ise devletin hiçbir aracı kuruma ihtiyaç duymaksızın kendi yurttaşlarıyla doğrudan doğruya ilişkiye geçmesini öngören modern bir vergilendirme pratikliğidir. Bu bağlamda, aşar vergisi ile Toprak Mahsulleri Vergisi arasındaki biçimsel benzerliklere rağmen Toprak Mahsulleri Vergisi devlet ve yurttaşı arasında doğrudan ilişkiye imkan tanımakta, yani arka planına farklı bir devlet-yurttaş ilişkisi yerleştirmektedir.

Uygulamadaysa Toprak Mahsulleri Vergisinden beklenen sonuçların elde edildiğini söylemek güçtür. Vergi toplama işlemlerini yürütebilecek kalitede ve sayıda yetişmiş memurun olmaması

ve vergilendirmeyi yürütebilecek teknik olanakların eksikliği, istenen sonuçlara ulaşamamanın başlıca nedenleri arasında gösterilebilir. Verginin üç yıllık ekonomik muhasebesine bakıldığındaysa arzulanan gelir 319 milyon TL olmasına rağmen, tahsil edilebilen miktarı onun yarısından biraz fazla olabilmiş ve 173.5 milyon TL düzeyinde kalmıştır.

Verginin ekonomik başarısızlığı bir yana, sosyo-politik açıdan da hükümet için sonuçları pek de iç açıcı olmamıştır. Toprak Mahsulleri Vergisinin uygulanmasından bir sene önce, 1942'de, daha çok tarım dışı kesimlere uygulanan ve büyük tepki çeken Varlık Vergisi deneyiminin ardından, hükümet Toprak Mahsulleri Vergisiyle savaşın maliyetini tarım kesimlerine de yükleyerek bir denge oluşturmayı amaçlamıştır. Çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi ise tarım ve tarım dışı kesimler arasındaki gerilimi dindirmek bir yana daha da arttırmıştır.

Toprak Mahsulleri Vergisi uygulaması, zaten savaş koşulları altında ezilmekte olan köylülüğün ekonomik sıkıntılarını daha da arttırmış ve köylülüğün her katmanının, özellikle de orta köylülüğün, devlete yabancılaşmasına neden olmuştur. Savaştan sonra kaldırılacağı ilan edilen Toprak Mahsulleri Vergisinin, hükümet tarafından DP kurulduktan sadece iki hafta sonra kaldırılması tesadüften daha fazla anlam taşımaktadır. Hükümet bu adımıyla Toprak Mahsulleri Vergisi uygulamasından kaynaklanan yaygın huzursuzluğun DP muhalefetine kanalize olmasını engellemeye çalışmış, ancak 1950 seçimlerinin gösterdiği üzere başarılı olamamıştır. Toprak Mahsulleri Vergisinin somut uygulanması ve vergiye yönelik halk tepkisi, Türkiye'de 1950'de yaşanan siyasi değişimin ana besleyenlerinden birinin, hükümetin savaş yıllarında uyguladığı iaşe pratikleri ve gerçekleştirdiği tarımsal politikalar olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

"4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu", *Resmi Gazete*, 7 Haziran 1943.

"4553 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu", *Resmi Gazete*, 28 Nisan 1944.

Acun, N. (1947) *Toprak Mahsulleri Ofisi ve Kuruluş Gayeleri*. İstanbul: Sinan Matbaası,

Aytekin, H. (1943) "Köyde Geçim", *Yurt ve Dünya,* 4 (33), Eylül, 352-355.

Aytekin, H. (1943) "Köylerin Bugünkü İaşe Durumu", *Yurt ve Dünya,* 4 (36), İlkkanun, 486-490

Backhaus, J. (1995) "The Concept of Tax State in Modern Public Finance Analysis", *Schumpeter in the History of Ideas* içinde. Der. Shionaya Y. ve Perlman, M. Ann Harbor: The University of Michigan Press, 65-94.

Başar, S. (1946) "Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca", İktisat Fakültesi Mecmuası, 7, (1–4), 88-107.

Berkes, M. (1943) "Köyde Yaşayış", *Yurt ve Dünya,* 4 (30), Haziran, 189-195.

Boratav, K. (2002) *T*ürkiye İktisat Tarihi 1908–2002. Ankara: İmge Kitabevi.

Çomaklı, Ş.E. , Koç, F. ve Yıldırım, K. E. (2012) "Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi : Toprak Mahsulleri Vergisi", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 61-70

Erdoğan, N. (1999/2000) "Devleti İdare Etmek: Maduniyet ve Düzenbazlık", *Toplum ve Bilim*, 83, 8-31.

İnci, İ. (2009) "1923-1960 Döneminde Türkiye'de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 109-130.

Kafaoğlu, A. B. (2002) *Varlık Vergisi Gerçeği*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Kayra, C. (2002) *38 Kuşağı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Kayra, C. (2011) *Savaş, Türkiye ve Varlık Vergisi*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Kazgan, G. (1983) *Tarım ve Gelişme*. İstanbul: Der Yayınları.

Kesler, S. (1943) "Bu Yıl Toprak Mahsulleri Vergisi Geçen Yıla Nispetle %25 Fazla," *Tan*, 3 Eylül.

Keyder, Ç ve Birtek, F. (2009) "Türkiye'de Devlet Tarım İlişkileri, 1923-1950" *Toplumsal Tarih Çalışmaları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 301-325.

Kotsonis, Y. (2004a)""Face-to-Face": The State, the Individual, and the Citizen in Russian Taxation." *Slavic Review,* 63 (2), 221-246

Kotsonis, Y. (2004b) "'No Place to Go': Taxation and State Transformation in Late-Imperial and Early-Soviet Russia", *Journal of Modern History,* 76 (3), 531-577

Metinsoy, M. (2007) İkinci Dünya Savaşında Türkiye: Savaş ve Gündelik Yaşam. İstanbul: Homer.

Metinsoy, M. (2012) "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet ve Köylüler: Hububat Alımları, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Direnişi", *Tarih ve Toplum,* 15, 85-125

Morris, C. W. (1998) *An Essay on the Modern State*. Cambridge: Cambridge University Press.

Okçuoğlu, G ve Önder, İ. (1985) "Aşarın Kaldırılması", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 10*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Önder, İ. (1988) "Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergi Politikası," *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923–2000)* içinde. Der. Pamuk Ş ve Toprak Z. İstanbul: Yurt Yayınları, 113-133.

Önder, İ. (1999) "Aşarın Kaldırılması ve Tarım Kesimine Uygulanan Vergiler", *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 67-74.

Özbek, N. (2015) İmparatorluğun Bedeli: Osmanlı'da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları,

Özbek, N. (2003) "Kemalist Rejim ve Popülizmin Sınırları: Büyük Buhran ve Buğday Alım Politikaları, 1932–1937", *Toplum ve Bilim*, 96, 219-238.

Özbek, N. (1998), "Köylü Aşar Yükünden Kurtuldu," *Cumhuriyetin 75 Yılı 1: 1923-1953,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 46.

Özer, S. (2011) "II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi", *Tarihin Peşinde*, 5, 215-234.

Pamuk, Ş. (1988) "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923–2000)* içinde. Der. Pamuk Ş ve Toprak Z. İstanbul: Yurt Yayınları 91-108.

Pamuk, Ş. (1998) "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Politikaları ve Köylülük", *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 57-66.

Pamuk, Ş. (1991) "War, State, Economic Policies and Resistance by Economic Producers in Turkey (1939-1945)", *Peasants&Politics in the Middle East* içinde. Der. Kazemi F ve Waterbury J. Florida: International University Press, 125-142.

Pamuk, Ş. (2014) *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Pierson, C. (2004) *Modern State.* Londra: Routledge.

Rauf, A. (1944) "Toprak Mahsulleri Vergisi Nasıl Tahsil Ediliyor," *Tan*, 22 Şubat.

Scott, J. C. (1985) *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Heaven: Yale University Press.

Sertel, Z. (1943) "Köylü Hakikaten Zengin Oldu mu?", *Tan*, 8 Haziran.

Şener, S. (2004) "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7(1), 73-92.

TBMM Zabıt Ceridesi (1943) Devre 7, Cilt. 3, Haziran

TBMM Zabıt Ceridesi (1944) Devre 9, Cilt. 7, Nisan

TBMM Tutanak Dergisi (1946) Dönem:7, cilt:21

Tezel, Y. S. (2002) *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,

Timur, T. (2003) *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: İmge Kitabevi.

Yırcalı, S. (1944) "Yeni Toprak Mahsulleri Vergisi," *Tan*, 30 Mayıs